

АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ

SOCIO AND ECONOMIC DEVELOPMENT ANALYSIS OF COUNTRIES IN THE CONDITIONS OF GEOPOLITICAL TENSION

Паршин Ю.І.

доктор економічних наук, доцент,
професор кафедри фінансово-економічної безпеки,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

Паршина М.Ю.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки та підприємництва,
Придніпровська державна академія будівництва та архітектури

Parshyn Yurii

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor,
Department of Financial and Economic Security,
Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

Parshyna Margaryta

PhD in Economic Sciences,
Associate Professor of Economics and Entrepreneurship,
Prydniprovsk State Academy of Civil
Engineering and Architecture

Виникнення економічних, соціальних, релігійних, територіальних та ідеологічних протиріч призводить до зростання геополітичної напруженості та конфліктності у сучасному світі. Суттєвої актуальності набувають питання дослідження соціально-економічного розвитку країн світу, які перебувають в умовах геополітичної напруженості та військових конфліктів. Запропоновано комплексний показник соціально-економічного розвитку країни, який враховує рівень безробіття, річні темпи зростання чисельності населення, рівень поточних витрат на охорону здоров'я, державні витрати на освіту, індекс людського розвитку, валову суму державного боргу і балансу рахунку поточних операцій, а також ВВП країни. Розроблено методичний підхід для аналізу соціально-економічного розвитку та сформовано інформаційну базу. Надано кількісну оцінку соціально-економічного розвитку вибраної групи країн світу, таких як Україна, Ізраїль, Іран, Палестина, Індія, Пакистан, Афганістан, Ємен, Конго, Нігерія та Ліван. Визначено тенденції у соціально-економічному розвитку країн за комплексним показником та його складниками.

Ключові слова: геополітична напруженість, соціально-економічний розвиток, тенденції, кількісна оцінка соціально-економічного розвитку.

Возникновение экономических, социальных, религиозных, идеологических и территориальных противоречий приводит к росту геополитической напряженности и конфликтности в современном мире. Особую актуальность приобретают вопросы исследования социально-экономического развития государств, находящихся в условиях геополитической напряженности и военных конфликтов. Предложен комплексный показатель социально-экономического развития государства, учитывающий уровень безработицы, годовые темпы роста численности населения, уровень текущих расходов на здравоохранение, государственные расходы на образование, индекс человеческого развития, валовую сумму государственного долга и баланс счета текущих операций, а также ВВП страны. Разработан методический подход для анализа социально-экономического развития и сформирована информационная база. Выполнена количественная оценка социально-экономического развития выбранной группы государств мира, таких как Украина, Израиль, Иран, Палестина, Индия, Пакистан, Афганистан, Йемен, Конго, Нигерия и Ливан. Определены тенденции социально-экономического развития стран по комплексному показателю и его отдельным составляющим.

Ключевые слова: геополитическая напряженность, социально-экономическое развитие, тенденции, количественная оценка социально-экономического развития.

The emergence of economic, social, religious, territorial and ideological contradictions lead to the increased geopolitical tensions and conflicts in the modern world. Nowadays, socio and economic development of countries which are in the conditions of geopolitical tensions and military conflicts are becoming of great importance. Complex indicator of the socio and economic development of the country, which takes into account unemployment rate, annual growth rate of population, level of current costs on health care, public costs for education, human development index, the gross amount of public debt and current account balance, GDP of the country, has been proposed. Methodological approach to the analysis of socio and economic development has been developed and the information base has been formed. The quantitative assessment of the socio and economic development of the countries, including countries such as Ukraine, Israel, Iran, Palestine, India, Pakistan, Afghanistan, Yemen, Congo, Nigeria and Lebanon has been given. The tendencies in the socio and economic development of the countries by the complex indicator and its components have been determined. In particular, the highest unemployment rate is being observed in countries such as Palestine and Nigeria. An analysis of the dynamics of this indicator in these countries over the past ten years has revealed a negative trend, in particular in Palestine – the unemployment rate in 2008 was at the level of 26.6%, with a trend of increasing to the level of 30.2% in 2018. The population growth rate has the increasing tends at the level 1.9% – 2.6%, except for Ukraine, where there is a steady negative trend of population decline with an average of 0.4% per year throughout the research period. Quantitative values of the complex indicator of socio and economic development of the investigated countries as a result of the indicators normalization and their additive convolution have been obtained. Dynamics of the significant decrease in the level of socio and economic development by 26.1% from 2008 to 2013 is observed in Ukraine. Trend analysis of the given GDP for the specified period has been carried out. Mathematical models of determined trends in GDP dynamics with coefficients of determination has been obtained.

Key words: *geopolitical tensions, socio and economic development, trends, quantitative assessment of the socio and economic development.*

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується зростанням геополітичної напруженості та конфліктності внаслідок виникнення економічних, соціальних, релігійних, територіальних та ідеологічних протиріч, які останнім часом вирішуються із застосуванням військової сили.

Голова Мюнхенської безпекової конференції «Munich security report-2018» Вольфганг Ішінгер звернув увагу на перелік основних тем, які у майбутньому можуть стати джерелом великого конфлікту, таких як напруженість між Північною Кореєю і США, між Саудівською Аравією та Іраном, між НАТО і Росією, а також війна в Україні [1]. Генеральний секретар ООН Антоніу Гутерреш зазначає, що геополітична напруженість на початку 2020 року досягла найвищої точки, тому закликає країни світу зупинити ескалацію, повернутися до діалогу та не допустити війни [2].

У зв'язку з цим суттєвої актуальності набувають питання безпеки на різних рівнях політичних та соціально-економічних систем [3]. З метою забезпечення відповідного рівня національної та міжнародної безпеки першочерговими завданнями мають бути визначення умов запобігання і врегулювання конфліктів. Поряд із цим виникають актуальні питання дослідження соціально-економічного розвитку держав світу, які перебувають в умовах геополітичної напруженості та військових конфліктів.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Вітчизняними та закордонними вченими приділено значну увагу питанням розроблення методології дослідження геополітичної напруженості та військових конфліктів [4–11]. Зокрема, методологію дослідження та врегулювання військових та політич-

них конфліктів пропонує Г.М. Перепелиця [4]. В історико-філософському аспекті О.І. Гуржій, С.П. Мосов, В.Д. Макаров та інші вчені проводять дослідження локальних війн та озброєних конфліктів другої половини ХХ століття [5; 6]. Б.В. Бернадський встановлює причинно-наслідкові зв'язки конфліктності міжнародних відносин, проводить дослідження національних інтересів та визначає характерні риси розвитку сучасного міжнародного порядку [7].

Результати аналітичних досліджень із визначенням тенденції у сфері міжнародної безпеки, зокрема, у військово-політичних та військово-економічних аспектах публікуються у щорічниках, які готуються Стокгольмським міжнародним інститутом дослідження миру (SIPRI) [8]. Вченими та фахівцями Упсальського університету (Швеція) в межах проекту Uppsala Conflict Data Project надано визначення термінів і критеріїв типології та класифікації конфліктів [8].

Українські фахівці також приділяють значну увагу питанням типології та класифікації воєнних конфліктів. Зокрема, А. Клименко доповнює підходи західних експертів та здійснює адаптовану до сучасних умов класифікацію конфліктів з визначенням типології воєнних конфліктів [9]. Г. Костенко пропонує методологію досліджень з ґрунтовною класифікацією воєнних конфліктів на підставі сукупності правових, культурних, соціально-політичних, стратегічних та якісних показників, що дозволяє вченому перейти від систематизації агресій до класифікації збройних конфліктів [10].

Сучасні науковці на науковій конференції «Міжнародні конфлікти у сучасному світі: від регіонального протистояння до глобального суперництва» [11], яка відбулася 11 грудня

2019 року на факультеті міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка, звернули увагу на актуальні питання конфліктогенності та проблеми регіонального розвитку у Балто-Чорноморському регіоні, Африці та євроатлантичному просторі. Надзвичайний і Повноважний Посол України, професор Маркіян Мальський зазначив актуальність досліджень проблематики міжнародних конфліктів з необхідністю розроблення їх новітніх вимірів [11].

Проведений аналіз дає змогу констатувати, що питання зазначеної проблематики потребують подальших досліджень. Зокрема, проведення аналізу соціально-економічного розвитку країн, функціонування яких відбувається в умовах військових конфліктів, набуває особливої актуальності.

Постановка завдання. Мета статті полягає у розробленні методичного підходу до аналізу соціально-економічного розвитку країн світу, які перебувають в умовах військових конфліктів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для проведення аналізу соціально-економічного розвитку країн розроблений науково-методичний підхід, графічна інтерпретація основних етапів якого наведена на рис. 1.

Для кількісної оцінки соціально-економічного розвитку пропонується використовувати комплексний показник, який враховує рівень безробіття, річні темпи зростання чисельності населення, рівень поточних витрат на охорону здоров'я, державні витрати на освіту, індекс людського розвитку, валову суму державного боргу і балансу рахунку поточних операцій, а також ВВП країни.

Для обчислення комплексного показника соціально-економічного розвитку досліджуваних країн сформована інформаційна база за 10 років (2008–2018 рр.) за статистичними даними [12]. Інформаційну базу сформовано для країн, в яких відбуваються озброєні конфлікти протягом останніх років. У табл. 1 надано перелік показників із зазначенням методичних аспектів їх кількісної оцінки.

Проведений аналіз соціально-економічного розвитку країн із використанням окремих індивідуальних і групових оціночних показників та індексів дав змогу виявити таке.

Станом на 2018 р. найвищий рівень безробіття спостерігається в таких країнах, як Палестина і Нігерія (рис. 2). Аналіз динаміки цього показника в цих країнах за десять років дав змогу виявити негативну тенденцію,

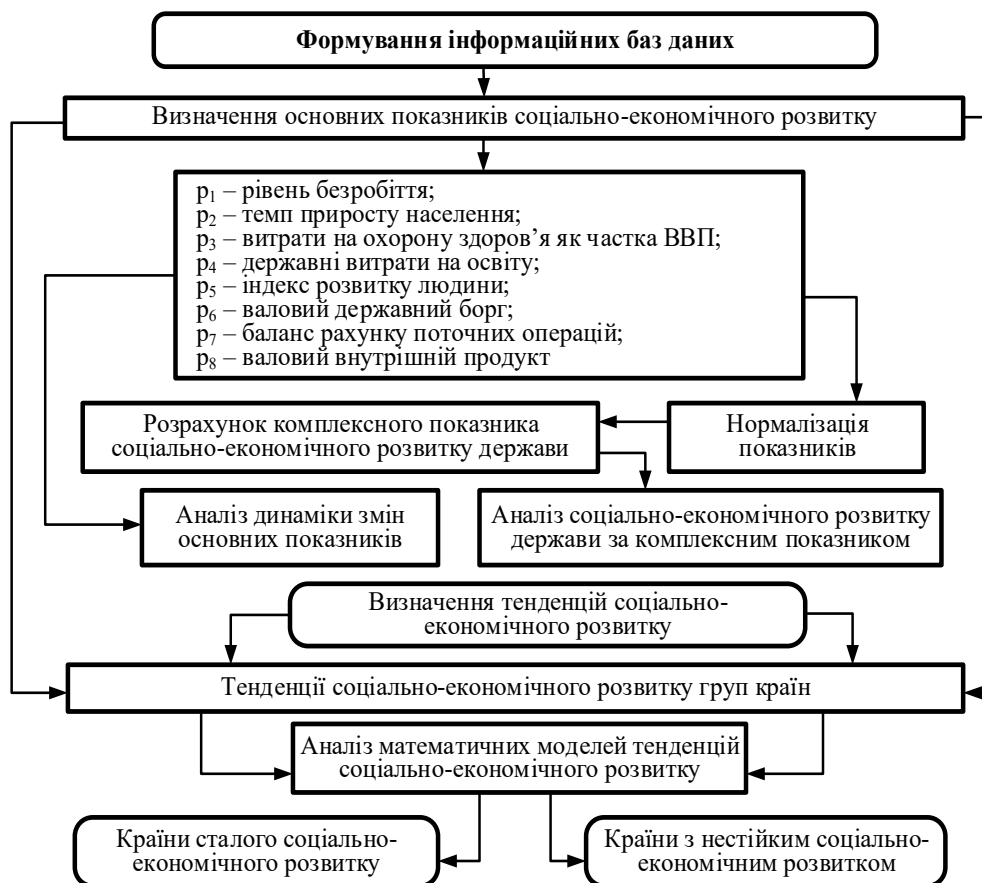

Рис. 1. Методичний підхід проведення досліджень соціально-економічного розвитку країн

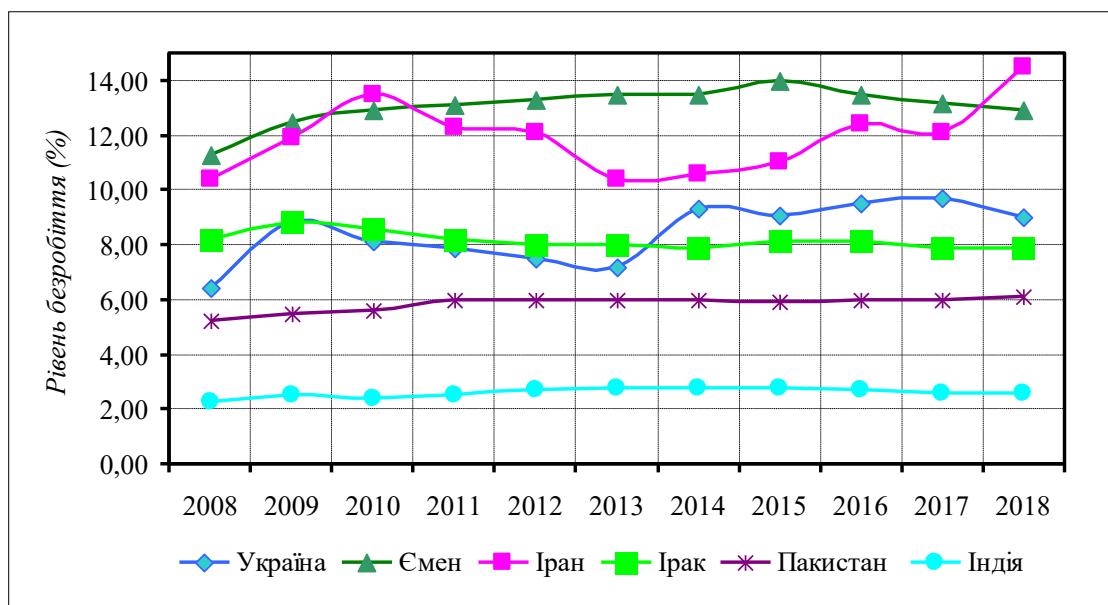

Рис. 2. Динаміка зміни рівня безробіття за період 2008-2018 рр.

Таблиця 1

Формування інформаційної бази для дослідження
соціально-економічного розвитку держав

№	Індивідуальні та групові оціночні показники та індекси	Методичні аспекти оціночних показників та індексів
1	p_1 – рівень безробіття	Рівень безробіття визначається за уніфікованою мірою міжнародної організації праці або за уніфікованою мірою Організації економічного співробітництва і розвитку
2	p_2 – річні темпи зростання чисельності населення	Річні темпи зростання чисельності населення розраховуються у відсотках шляхом ділення чисельності населення (на одну дату) на чисельність населення (на попередню дату) з множенням отриманого результату на 100
3	p_3 – рівень поточних витрат на охорону здоров'я	Рівень поточних витрат на охорону здоров'я, виражений у відсотках до ВВП. У кошторис поточних витрат на охорону здоров'я включаються товари і послуги, що споживаються протягом року. Цей показник не включає капітальні витрати на охорону здоров'я (будівлі, машини, впровадження інформаційних технологій тощо), а також підтримку запасів вакцин для надзвичайних ситуацій
4	p_4 – державні витрати на освіту	Державні витрати на освіту складаються з поточних та капітальних державних витрат на освіту, що включають в себе державні витрати на освітні установи (державні і приватні), адміністрацію освіти, а також субсидії для приватних осіб (студентів/господарств та інших осіб)
5	p_5 – індекс людського розвитку	Груповий індекс, що вимірює середні досягнення в трьох основних вимірах людського розвитку – здоров'я, знання та гідний рівень життя
6	p_6 – валова сума державного боргу	Валова сума державного боргу складається з усіх зобов'язань, які вимагають виплати або виплати відсотків і/або основного боргу боржником кредиторю на певні дати у майбутньому. Цей показник включає в себе боргові зобов'язання у формі спеціальних прав запозичення, валюту і депозити, боргові цінні папери, кредити, страхування, пенсійні програми та програми стандартних гарантій та іншу кредиторську заборгованість
7	p_7 – баланс рахунку поточних операцій	Це всі операції, крім операцій з фінансовими і капітальними товарами. Основні класифікації – це товари і послуги, доходи та поточні трансферти. Рахунок поточних операцій фокусується на угодах (між національною економікою та іншим миром) за товарами, послугами і доходами
8	p_8 – валовий внутрішній продукт	Цей показник відображає комерційну вартість всього обсягу виготовлених за рік товарів та наданих послуг

зокрема в Палестині – рівень безробіття у 2008 р. був на рівні 26,6%, при цьому спостерігається тенденція зростання до рівня 30,2 % у 2018 р.

Аналогічна тенденція спостерігається у Нігерії, проте характеризується більшою динамікою зростання, зокрема рівень безробіття у 2008 р. був на рівні 4,6% і виріс до рівня 22,6% у 2018 р. В Україні спостерігається негативна тенденція у зростанні рівня безробіття протягом останніх п'яти років.

Соціально-економічний стан в Індії та в Афганістані за рівнем безробіття досяг найменших значень (на рівні 2,6% і 1,5% відповідно). При цьому рівень безробіття в Індії протягом 10 років змінюється у діапазоні від 2,3% у 2008 р. до 2,8% у 2013–2015 рр. Позитивна тенденція спостерігається також і в Афганістані – рівень без-

робіття має стійку тенденцію зниження від 2,5% у 2008 р. до 1,5% у 2018 р.

Темп приросту населення загалом має тенденцію зростання на рівні 1,9–2,6%, окрім України, де спостерігається стійка від'ємна тенденція скорочення населення із середнім значенням 0,4% на рік протягом всього періоду дослідження. Зокрема, за станом на 2018 р. темп приросту населення досягає від'ємного значення на рівні -0,5% (рис. 3). Найменший приріст населення спостерігається в Індії та Лівані (1% і 0,5% відповідно).

Динаміка зміни сукупного державного боргу (% до ВВП) за період 2008–2018 рр. засвідчує негативну тенденцію у зростанні за останні роки (рис. 4).

За показником державних витрат на освіту за станом на 2018 р. на першому місці знаходиться

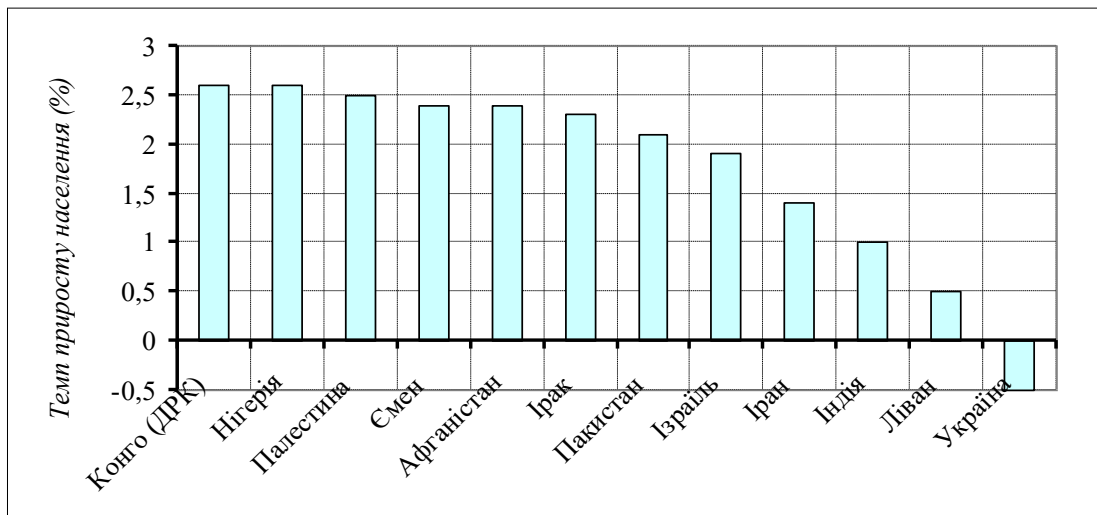

Рис. 3. Темп приросту населення (%) станом на 2018 р.

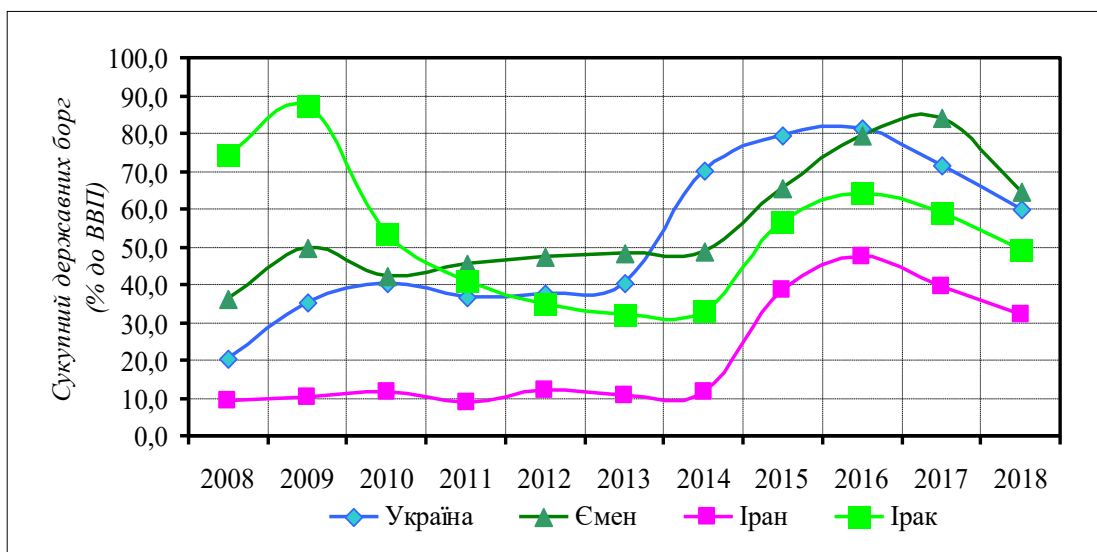

Рис. 4. Динаміка зміни сукупного державного боргу (% до ВВП) за період 2008–2018 рр.

Ізраїль (5,9%), на другому місці – Україна (5,5%). Дещо менший цей показник у Палестини, Ємені та Конго (5,4%, 5,2% і 4,8%). Показник державних витрат на освіту в інших країнах знаходиться на рівні 2,3– 4,1%.

За рівнем витрат на охорону здоров'я станом на 2018 р., перше місце займає Афганістан (частка від ВВП становить 10,1%). Друге і третє місце займають Ліван та Ізраїль (7,9% і 7,4%). Серед вибраних країн Україна знаходиться на 5 місці з показником 6,1%, а частка від ВВП на охорону здоров'я в інших країнах характеризується дуже низьким рівнем та змінюється у діапазоні від 2,9% до 4,9%.

Було виконано трендовий аналіз ВВП та отримано математичні моделі ВВП з коефіцієнтами детермінації (табл. 2). На рис. 5 показана динаміка ВВП у приведених значеннях (у цінах 2008 р.).

Отримані математичні моделі дозволяють надати прогноз соціально-економічному розвитку країн на майбутні періоди часу. За результатами нормалізації показників і подальшої адитивної їх згортки були отримані кількісні значення комплексного показника соціально-економічного розвитку досліджуваних країн.

Таблиця 2
Математичні моделі визначених тенденцій у динаміці ВВП

Країни	Тренд	R2
Ізраїль	$Y = 10,142 \cdot t - 20159$	0,92
Палестина	$Y = 0,5677 \cdot t - 1132,6$	0,89
Індія	$Y = 95,87 \cdot t - 191216$	0,92
Пакистан	$Y = 10,561 \cdot t - 21046$	0,96
Афганістан	$Y = 0,5594 \cdot t - 1109,9$	0,65
Ліван	$Y = 1,5806 \cdot t - 3141,2$	0,92

Графічне представлення і зіставлення комплексного показника в динаміці показано для таких країн, як Україна, Ізраїль, Іран та Палестина (рис. 6), а також країн групи Афганістан, Ємен, Конго, Нігерія та Ліван (рис. 7).

У парі Ізраїль-Палестина можна відзначити, що починаючи з 2008 р. відбувається перехід у позиціонуванні, тобто вже у 2009 р. комплексний показник соціально-економічного розвитку держави Ізраїль стає вищим, ніж аналогічний показник у Палестини, а у період з 2009 до 2012 рр. спостерігається незначне його перевищення (на 16–20 %). Починаючи з 2012 р. розрив показників поступово збільшується і перевищення у 2018 р. становить 160%, що свідчить про підвищення рівня соціально-економічного розвитку держави в період існуючого військового конфлікту.

Під час аналізу комплексного показника соціально-економічного розвитку держав Індії та Пакистану можна відзначити, що у 2008 р. показник Індії перевищував показник Пакистану на 8,4%. У період з 2010 по 2013 рр. показник Пакистану починає перевищувати показник Індії, а у 2012 р. перевищення становить 15%. З 2013 р. показник Індії знову починає перевищувати показник Пакистану, у період 2013–2015 рр. спостерігається незначне перевищення (1–3 %), і починаючи з 2016 р. починає збільшуватися та у 2018 р. становить 11%. В Україні спостерігається динаміка суттєвого зниження рівня соціально-економічного розвитку на 26,1% з 2008 р. до 2013 р. Протягом останніх п'яти років, незважаючи на те, що комплексний показник набуває зростання, за значенням він залишається нижчим на 12,3% у порівнянні з 2008 р.

Під час аналізу групи країн Афганістан, Ємен, Конго, Нігерія, Ліван (рис. 7) можна відзначити, що загалом, починаючи з 2010 р., комплексний показник соціально-економічного розвитку цих

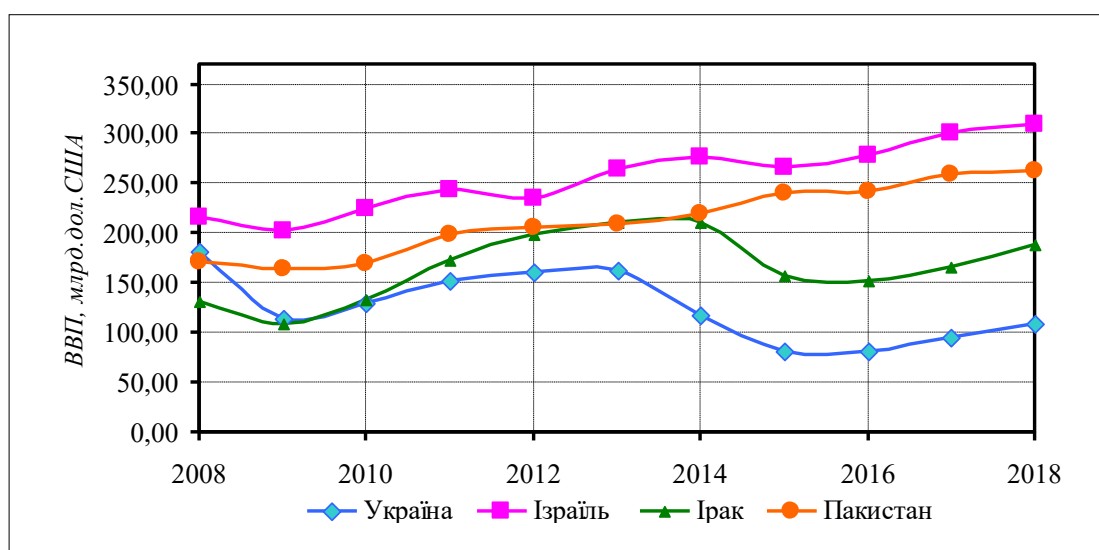

Рис. 5. Динаміка ВВП в приведених значеннях за період 2008–2018 рр.

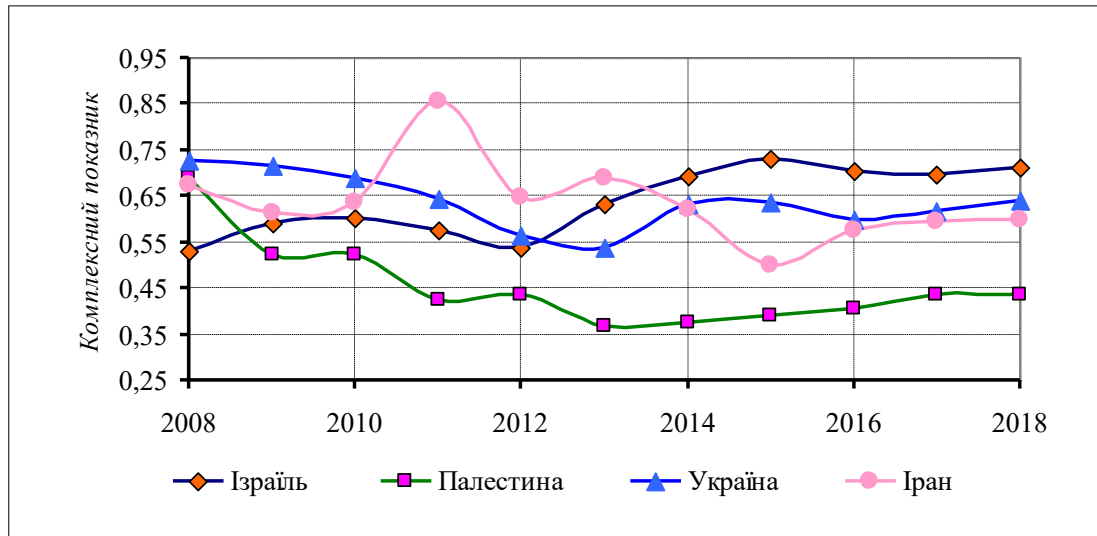

Рис. 6. Комплексний показник соціально-економічного розвитку держав Україна, Ізраїль, Іран і Палестина за період 2008–2018 рр.

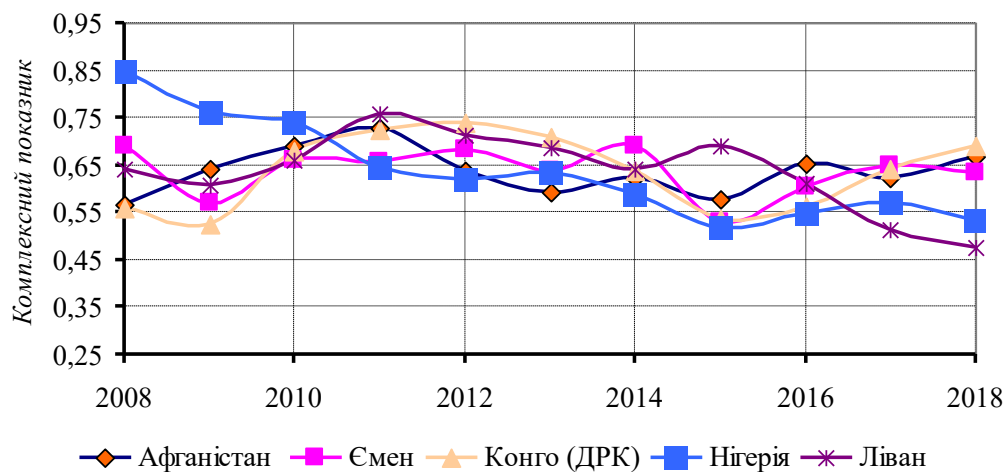

Рис. 7. Комплексний показник соціально-економічного розвитку держав Афганістан, Ємен, Конго, Нігерія, Ліван за період 2008–2018 рр.

держав знаходиться в певному діапазоні, різких випадів не спостерігається – діапазон розбіжностей становить 12–28%. Станом на 2018 р. найвищий показник має Конго (0,69), а найменший – Ліван (0,47), при цьому перевищення становить 45,3%.

Висновки. Проведені дослідження соціально-економічного розвитку держав світу, які перебувають в умовах військових конфліктів, дали змогу встановити негативні тенденції, які відбуваються у зростанні рівня безробіття, ско-

роченні населення, збільшенні сукупного державного боргу тощо.

Поряд із цим досліджені випадки зростання окремих показників у таких країнах, як Ізраїль, Палестина, Пакистан, що засвідчує «приспособлення» економіки до умов військових конфліктів. Проте озброєні конфлікти вимагають постійної фінансової підтримки, що негативно відбивається на бюджетних витратах, тому потребує негайного врегулювання та створення умов міжнародної та національної безпеки.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Світ на межі конфлікту: сенсаційна доповідь Мюнхенської конференції про стан міжнародної безпеки. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/02/15/7077534/> (дата звернення: 15.03.2020).

2. Генсек ООН закликає світ не допустити війни. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2850759-gensek-oon-zaklikae-svit-ne-dopustiti-vijni.html> (дата звернення: 15.03.2020).
3. Паршина О.А., Паршин Ю.І., Савченко Ю.В. Економічна безпека в умовах діджиталізації: сучасний стан та перспективи розвитку інформаційного суспільства. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ: Зб. наук. праць*. 2019. № 2. С. 148–155.
4. Перепелиця Г.М. Воєнно-політичний конфлікт: методологія дослідження та врегулювання: Автореф. дис. д-ра політ. наук: 23.00.02 / Інст. держави і права ім. В.М. Корецького Національної академії наук України. К., 1996. 38 с.
5. Гуржій О.І., Мосов С.П., Макаров В.Д. Локальні війни та збройні конфлікти другої половини ХХ століття (Історико-філософський аспект): Монографія. К.: Знання України, 2006. 356 с.
6. Коллон Мишель. Нефть, PR, война. Великое противостояние. М., 2002. 416 с.
7. Бернадський Б.В. Міжнародні конфлікти: курс лекцій. К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2012. 366 с.
8. Щорічник СІПРІ. URL: <http://razumkov.org.ua/vydannia/sipri> (дата звернення: 10.03.2020).
9. Аналіз сучасних тенденцій розвитку економік провідних країн світу і ризиків, пов'язаних з російсько-українським конфліктом. <http://bintel.com.ua/uk/article/ekonom-mira/> (дата звернення: 15.03.2020).
10. Костенко Т.Ф. Типи, види воєнних конфліктів та їх класифікація. *Науковий вісник Дипломатичної академії України*. Випуск 2 / За заг. ред. Гуменюка Б.І. <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/dpju/24109/> (дата звернення: 10.03.2020).
11. Міжнародні конфлікти в сучасному світі. URL: <https://www.lnu.edu.ua/mizhnarodni-konflikty-v-suchasnomu-sviti/> (дата звернення: 1.03.2020).
12. Knoema Enterprise Data Solutions. URL: <https://knoema.ru/atlas> (дата звернення: 25.02.2020).

REFERENCES:

1. European truth. Conflict World: Sensational Report from the Munich Conference on International Security [Svit na mezhi konfliktu: sensacijna dopovid' Mjunhens'koi' konferencii' pro stan mizhnarodnoi' bezpeky]. Available at: <https://www.eurointegration.com.ua/articles/2018/02/15/7077534/> (accessed 15 March 2020).
2. The UN Secretary-General calls on the world to prevent war [Gensek OON zaklykaje svit ne dopustyty vijny]. Available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-world/2850759-gensek-oon-zaklikae-svit-ne-dopustiti-vijni.html> (accessed 15 March 2020).
3. Parshyna O.A., Parshyn Ju.I., Savchenko Ju.V. (2019) Ekonomichna bezpeka v umovah didzhytalizacii': suchasnyj stan ta perspektyvy rozvytku informacijnogo suspil'stva [Economic security in the context of digitization: the current state and prospects of development of the information society]. *Naukovyj visnyk Dnipropetrovs'kogo derzhavnogo universytetu vnutrishnih sprav*, no 2, pp. 148–155.
4. Perepelycja G.M. (1996) Vojenno-politychnyj konflikt: metodologija doslidzhennja ta vreguljuvannja [Military-political conflict: methodology of research and settlement]: Avtoref. dys. d-ra polit. nauk: 23.00.02 / Inst. derzhavy i prava im. V.M. Korec'kogo Nacional'noi' akademii' nauk Ukraïny. Kyiv (in Ukrainian).
5. Gurzhij O.I., Mosov S.P., Makarov V.D. (2006) Lokal'ni vijny ta zbrojni konflikty drugoi' polovyny XX stolittja. Monografija [Local wars and armed conflicts of the second half of the twentieth century]. *Monograph*, Kyiv: Znannja Ukraïny (in Ukrainian).
6. Kollon M. (2002) Neft', PR, vojna. Velikoe protivostojanie [Oil, PR, war. Great confrontation]. Moscow (in Russian).
7. Bernads'kyj B.V. (2012) Mizhnarodni konflikty: kurs lekcij [International Conflicts: A Lecture Course]. Kyiv: DP «Personal» (in Ukrainian).
8. Stockholm International Peace Research Institute Yearbook (SIPRI). Available at: <http://razumkov.org.ua/vydannia/sipri> (accessed 10 March 2020).
9. Analysis of current trends in the economies of the leading countries of the world and the risks associated with the Russian-Ukrainian conflict. Available at: <http://bintel.com.ua/uk/article/ekonom-mira/> (accessed 15 March 2020).
10. Kostenko T.F. (2017) Typy, vydy vojennyh konfliktiv ta i'h klasyfikacija [Types, types of military conflicts and their classification]. *Naukovyj visnyk Dyplomatychnoi' akademii' Ukraïny*. Vol. 2. Available at: <http://ru.osvita.ua/vnz/reports/dpju/24109/> (accessed 10 March 2020).
11. Mizhnarodni konflikty v suchasnomu sviti [International conflicts in the modern world]. Available at: <https://www.lnu.edu.ua/mizhnarodni-konflikty-v-suchasnomu-sviti/> (accessed 1 March 2020).
12. Knoema Enterprise Data Solutions. Available at: <https://knoema.ru/atlas> (accessed 25 February 2020).